

PAPER DETAILS

TITLE: Zekai Erdal, Mardin Abbaralari

AUTHORS: Asli Karadagli

PAGES: 121-124

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3356605>

International Journal of Mardin Studies
(IJMS), 2023, 4(2), s. 121-124.

Zekai ERDAL
Mardin Abbaraları
(Kitap Tanıtımı / Book Reviews)

Lisans Mezunu Sanat Tarihçisi
Aslı KARADAĞLI

Zekai Erdal, *Mardin Abbaraları*, (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2020, 174 sayfa, ISBN: 978-625-7033-68-8).

Mardin, kültürel ve mistik kent dokusu ile tarihin içinde yaşayan ve tarihi yaşatan, önemli değerlere sahip bir yerdir. Bu özelliğiyle adeta tarihin içinden gelen bu kent, tarihin her evresinde yaşanmış hayat izlerine ışık tutacak kadar mimari ögeye sahiptir. Ayrıca açık hava müzesi görünümündeki yapısıyla da ön plana çıkmaktadır. Böylece ülkemizde en çok turist çeken kentlerden biri olma özelliğindedir. Telkâriden, manastır ve kiliselerine, basmacılık sanatından el yazmalarına kadar hem görsel sanatlarda hem de ince işçilik gerektiren el sanatlarında oldukça başarılı olan kent, birçok farklı renkten kültürü bünyesinde yaşatmış, korumuş ve korumaya devam etmektedir. Mimariden ince taş işçiliğine kadar Mardin baştan sona bir taş kentidir. Geçmişten günümüze baktığımızda Mardin'in birleştirici yapısı mimariye çokça yansımıştır. Kompleks manastır ve kiliseler kimi zaman eğitim veya barınma mekânı görevini üstlenmiştir. Aynı zamanda bu mekanlar Mardin'de yaşayan farklı etnik ve kültüre sahip bireylere kol kanat germiştir. Bir başka yapı da inişli ve çıkışlı, kimi zaman dar, kimi zaman geniş Mardin sokaklarında, şehrin birleştirici mimari yapı taşlarından birini teşkil eden "abbara"lardır. Mardin Abbaraları, her ne kadar pek bilinmeyen, üzerinde durulmayan bir mimari unsur olsa da kent dokusunun spesifik bir özelliğini ortaya koyması yönüyle oldukça kıymetlidir.

"... Güneşe açılan taş sokaklar; sanki bir dağın ışıkla oyulması gibi... Güneş rengi taşların görkemini tarihle birbirine bağlayan, yani abbaralar... (...) Basamaklı sokakları koruyan bir ev gibidir bu tüneller. Karanlığıyla korkutucu, sıcaklığıyla sevecendir... Üstünde bir evin penceresine yansıyan güneş ışığı, abbaranın üzerine yapıştırılmış yanlış bir etiket gibidir... Abbaranın ağzında görülen karanlık ve üstündeki pencerede size gülümseyen güneşin ışığı..." (Erdal, 2020:143).

Zekai Erdal tarafından 2020 yılında kaleme alınan *Mardin Abbaraları* isimli kitapta, Mardin'de bulunan abbaraların çeşit ve tipolojileri incelenirken ülkemizin başka kentlerinde başka isimler ile bilinen abbaralar ile kıyaslamalar yapılmıştır. Beş ana başlıktan oluşan kitabın bölümleri: "Giriş", "Mardin Sokak Dokusu", "İsimlendirme", "Abbaraların Menşei", "Mardin Abbaralarının İşlevi" isimlerini taşımaktadır. Kitapta, söz konusu beş ana başlıktan ayrı olarak A ve B şeklinde değerlendirme ve sonuç başlıkları yer alır. Değerlendirme bölümünde en az konunun aslı kadar alt başlıklar ile detaylı bir incelemede bulunulmuştur.

"Giriş" bölümü, konunun niteliği ve önemi, kaynak ve araştırma, metot ve düzen olmak üzere üç alt başlıktan oluşmaktadır. Eski Mardin'in önemli yapı unsurlarından biri olan abbara, bu zamana kadar bir çalışmanın konusu olmamıştır. Aynı zamanda abbara, pek bilenen mimari unsurlardan da değildir. Yazar Zekai Erdal çalışmasında, özellikle sanat tarihi açısından önemli olan spesifik bir mimari unsuru irdeleyerek tipolojik değerlendirmelerde bulunmuştur. İkinci başlık olan "Mardin Sokak Dokusu"nda kentin tarihsel ve kültürel değerlerine değinilmiş aynı zamanda coğrafi konumun tarihi yapıları, özellikle abbaraları ne denli etkilediğine dikkat çekilmiştir. Eski Mardin olarak bilinen Mardin'in Artuklu ilçesi konum olarak tepe ve eğimli bir alanda olması nedeniyle abbaraların birçoğunun doğu-batı yönlü değil de kuzey-güney yönlü olarak inşa edildiği ifade edilmiştir. "İsimlendirme" ve "Abbaraların Menşei" başlıklarında, Mardin ve Mardin'in yakın il ve ilçelerinde abbara ismi ile bilinmese de bu görevi gören, Mardin'deki örneklerine göre ise daha basit tarzda yapılan mimari unsurlara yer verilmiştir. Çevre illerde yörelerin farklılıklarına göre değişiklik göstererek; kab, kabaltı, tentirme, sabat, örtme, köprü gibi birçok isimlerde anılmaktadır. Arapça kökenli olan Abbara kelimesi ise; suyun öte yakasına geçmek ve bir kelimenin veya

hususun manasını vermek anlamına gelmektedir (Erdal,2020:7). Abbaraların nereden ve nasıl ortaya çıktığı ile ilgili farklı görüşlerin olduğunun ifade edildiği “Abbaraların Menşei” giriş bölümünün son alt başlığında, çok az sayıda abbaranın iki mesken arasında bir köprü görevi görmekte olduğu, birçok abbaranın üstünde ise diğer meskene ait oda, teras, ıslak mekânın, hatta tamamen konutun bulunduğu belirtilmiştir. Geçmişte, yakın konutlarda yaşayan aileler arasında geçişi sağlama görevi gören abbaraların varlığı zamanla kapatılan veya diğer konutun bahçesine açılan kapılardan anlaşılmaktadır. Mardin’de evlerin üst katı bir ailenin özel alanı yani; salonu, odası, ıslak mekân veya terası iken altı bir geçit ve sokaktaki insanlar için soğuk veya sıcak havalara karşı sığınma alanı olarak ifade edilen abbaralar, Mardin kentinin etnik dokusu ile bütünlük kazanır. Süryani toplumunda hümanist yaklaşımı ile birleşince kentin mistik yapısını yansıtan mimari bütünlük yalnızca dini mimaride değil sivil mimaride de ön plana çıkmaktadır. Bu durumun, Eski Mardin sokaklarında adeta kültürel kimlik kazandığını göstermektedir.

Çalışma kapsamında Mardin’de bulunan abbaraların tespit ve tasnifi oldukça önemlidir. 55 adet abbaranın yer aldığı ve 2007 yılında birçok abbaraya İstanbul Büyükşehir Belediye tarafından restore edildiği ifade edilmiştir. Abbaralar her ne kadar basit mimari unsurlar olarak görünse de hem mimari açıdan hem de felsefi olarak oldukça zengin yapılardır. Hem özel mülkiyeti hem de kamusal alanı birbirinden ayırmayan, iç içe fakat bir kargaşaya da mahal vermeyecek yapıdaki değerli mimari unsurlardır.

Abbaralar üzerine yine Dr. Zekai Erdal ve Şerif Tümer’in 2018 de yayına aldığı bir makaleden sonraki ilk yayın *Mardin Abbaraları*’dır. Dr. Zekai Erdal abbaraların Mardin kenti için önemli bir mimari unsur olduğunu belirterek, konu ile ilgili yayın ve araştırma olmaması durumundan da yakınmaktadır. Beş ana başlığın son kısmı “Mardin Abbaralarının İşlevi” adını taşımaktadır. Son başlığı irdelenmek gerekirse; bu bölümde abbaralar bulundukları mahalleler içinde hatta birbirine bağlanan sokaklar içinde detaylıca anlatılmıştır. Gül, Emineddin, Çubuk, Latifiye, Medrese, Savurkapı, Şar, Şehidiye, Teker, Yenikapı mahalleleri ve sokakları ile 55 abbara her detayı ile tipolojik sınıflandırılması yapılmış ve tek tek incelenmiştir. Abbaraların yoğunluğu açısından şehir ikiye ayrılır ve en fazla abbaranın Savurkapı Mahallesi (12) ve Teker Mahallesinde (13) olduğu belirtilmiştir. Abbaraların bulundukları konum ve bağladıkları sokaklara göre plan tipleri, açıklık ve kapalılık durumları, bulundukları yönleri örtü ve kemer tipleri, malzemesi ve süslemesi değişiklik göstermektedir. Plan tiplerinin genellikle; I, L, S/Z ve T tipler olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. I plan tipi, abbaraların en yoğun görüldüğü tiptir. Abbaralar kapalı, açık veya yarı açık şekilde olabilmekle beraber açık ve yarı açık tiplerin daha yaygın olduğu görünüyor. Yarı açık tipler ise kendi içinde; bir, iki ve üç açıklıklı olarak 3’e ayrılmaktadır. Mardin kentinin konumu ve coğrafi topografyası sebebiyle abbaralar genellikle kuzey-güney yönlü olarak inşa edilmiştir. Nadir de olsa doğu-batı yönlü örnekler de bulunmaktadır. Örtü tiplerinin çoğunlukla beşik ve çapraz tonozdan inşa edilirken kemer olarak, genellikle sivri ve yuvarlak kemerler kullanılmıştır. Abbaranın manzaraya bakan yönü veya iç kısımlara bakan yönüne bağlı olarak malzeme; düzgün kesme taş, moloz ve kabayonu taş olarak ön plana çıkmaktadır. Abbaralarda çoğunlukla süsleme bulunmamakla beraber kimi abbaraların iç kısımlarında nişler cephe duvarını hareketlendirmektedir, kimi abbaraların bazı köşelerinde pahlanmış mukarnas süslemeler bulunmaktadır.

Son olarak, değerlendirme kısmında ise yazar tüm anlatılanları abbaraların tipolojik özelliklerine göre tasnif ederek özetlemiştir. Değerlendirme kısmının alt başlıklarını

inceleyecek olursak bu başlıklar şu şekildedir: Konum, Mülkiyet, İklim, Mimari Özellikler, Plan, Üst Örtü, Yol, Üzerindeki Birim. Alt başlıkları da içinde kapsayan bu başlıklar aslında abbaraların birçok çevresel faktörlere göre değişkenlik gösterdiğini ifade etmektedir. Hatta bir bakış açısı ile bazı başlıkların, abbaraları oluşturan faktörler olarak da ön plana çıkabildiği şeklinde yorumlanabilir. Mardin abbara yönünden zengin bir kenttir. Bu yönüyle bölgedeki en verimli şehirlerden biridir. Plan, üst örtü, yol biçim ve üstündeki birimler açısından bütünlükten ziyade çeşitlilik sunmakta olduğu ifade edilir. Sadece bir örnekte abbaraların inşa edildiği sokağın her iki tarafındaki evleri birbirine bağladığı görülürken diğer abbaralarda böyle bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla abbaranın üzerindeki özel mülkiyet olan birim abbaranın bulunduğu sokağa göre değişiklik göstermektedir. İşlev bakımından abbaraların iki ana başlık altında incelenmesi gerektiğini savunan Erdal, abbaraları tek işlevli ve çift işlevli olarak tasnif eder.

Geçmişten günümüze kadar pek çok farklı isimle anılan abbaralar, Güneydoğu Anadolu bölgesinde yoğun bir şekilde görülmektedir. 55 abbara ile en fazla Mardin kentinde olduğu kanıtlanmış ve bu kentte oldukça çeşitliliğe sahiptir. Abbaralar işlev, plan, tip açısından sınıflandırılmıştır. Mardin kentinin topografyası, surlarla çevrili olması ve kuzey-güney yönünde bir tepeye oturmuş olması bu kentte inşa edilen abbaraların çoğunun da kuzey-güney yönlü olması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca bu eğim, Mardin’de abbaraların iç kısımlarının daha uzun dış kısımlarının ise kısa çaplı merdivenler olmasına sebebiyet vermiştir. Abbaralar inşa edilirken hem sokak değerlendirilmiş hem de geniş ailelerin organik bütünlüğü korunmak istenmiştir. Bu sebeple yarı açık, 2 veya 3 açıklıklı abbaralar ortaya çıkmıştır. Bu durum ise abbaraların farklı çeşitlerini doğurmuştur. Hem pratik hem karmaşık bir çözüm yolu olan mimari öğelerin, Şanlıurfa’daki 30 örneği olan kabaltılar ile kıyaslandığında ise hem nitelik hem de nicelik olarak daha gösterişli olduğu görülmektedir.

Sanat tarihi açısından Mardin, kültürel dokusu ile Anadolu’nun en güzide yerlerinden biri olmuştur. Birçok topluma, topluluğa ev sahipliği yapan Mardin, farklı etnik değerlere sahip, mistik dokunun egemen olduğu bir kenttir. Kentteki Abbaralar ise alt kısımları ile insanların geçip soluklanacağı, kışın ve yazın zorlu hava şartlarından kaçıp nefes alabilecekleri alanlardır. Kimi zaman iki sokağı, kimi zaman iki evi birleştiren mimari unsurlardır. Üst katı ise kim bilir belki bir oda, belki bir teras, belki bir ıslak mekân belki de bir evin tamamıdır. Özel ve kamusal alanın bir arada bulunduğu fakat bir noktada ayrıştığı değerli ve önemli bir mimari yapıdır. Zekai Erdal’ın yalın anlatımı ile bütünlük kazanan *Mardin Abbaraları* isimli eseri, Mardin’in kent dokusu, mimari kimliği ve mimari estetik gibi konulara ışık tutmaktadır. Kitapta, coğrafya ve kültürel altyapı gibi yan dalların bir mimari unsur ile Sanat Tarihine yansımalarını anlatan ve çokça çeşitliliğe sahip abbaraların tipolojik tasnifi yapılmıştır. Bu yönüyle abbaralar, her kentte olmayan özelliğiyle kentin kimliğini yansıtan yapılardır. Bu yapılar hakkında yayın oldukça azdır. Bu bağlamda Zekai Erdal, *Mardin Abbaraları* çalışmasıyla bu özel mimari unsurlar ile ilgili olarak, Sanat Tarihi disiplinine önemli bir katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

Erdal Zekai. (2020). **Mardin Abbaraları**. İstanbul: Kriter Yayınevi.

Erdal Zekai ve Tümer Şerif, (2018). “Mardin Abbaraları”. **Geçmişten Günümüze Tarihten İzler (Editörler: M. Doğan Karacoşkun&Osman Köse)**. Ankara: Berikan Yayınevi.

Aslı KARADAĞLI,

Lisans Mezunu, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Sanat Tarihçisi,
e-mail: aslikaradagli.12@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-4007-527X.